

Ur *Fjärde Internationalen* 2-1989

Andre Gunder Frank

Den världsekonomiska krisen – återblick och framtidsutsikter¹

[Under åren 1986-89 genomgick världsekonomin en djup lågkonjunktur. Det är denna som den marxistiska ekonomen A G Frank här diskuterar. 1990 började krisen började avta – om detta, se Doug Lorimers artikel [1990 – boom eller kris?](#) För mer allmän diskussion av ekonomiska kriser under kapitalismen, se lästipsen efter artikeln nedan.]

Den officiella ekonomiska optimismen och påståendena om ekonomisk återhämtning hos Reagan-regeringen och dess allierade i västvärlden vilar på en bräcklig grund. Faktum är att högkonjunktoren sedan 1983 nu är slut. Dessutom var återhämtningen i hög grad baserad på expansion. Återhämtningen var mycket svag i Europa och Japan och gick helt och hållet förbi en stor del av den skuldsatta Tredje Världen. Ändå gjorde den slut på det mesta av de tillgängliga monetära och skattemässiga politiska verktyg som användes för att underhålla den. Stormakternas ekonomiska politik är inte samordnad, och det av spekulation överbelastade och det i ökande grad obalanserade multilaterala utrikeshandelssystemet klarar inte påkänningarna från ytterligare en lågkonjunktur utan stora omskakande ekonomiska, sociala och politiska effekter. På grund av dessa och andra orsaker, som ska undersökas nedan, hotar nästa – den femte – konjunkturedgången i dagens världsekonomiska kris att bli en stor och omfattande deflationsdepression, med förvärrade nymerkantilistiska eller till och med ekonomiska blockbildnings-tendenser likt de på 1930-talet.

Den officiella ekonomiska optimismen har redan blivit bedragen av den senaste utvecklingen. President Reagan's "Economic Report of the President" 1986 spådde en BNP-tillväxt på 4 procent 1986, 1987 och 1988. Men BNP växte bara med 2,5 procent 1986, mot 2,7 året innan. Industriproduktionen ökade mindre än 1 procent, och industriinvesteringar, orderingång och antalet påbörjade bostadsbyggen minskade i absoluta tal. Planerade investeringar ligger still, och realkapital-investeringar kan minska ytterligare på grund av den nya skattelagen, vilken eliminerar en del skattelättnader för näringslivet just när de behövs som mest för att bekämpa den kommande konjunktursvackan. Dollarns värde gentemot yen och D-mark föll, men USA:s handelsunderskott fortsatte att öka ändå (beroende på att USA:s industri inte är konkurrensduglig, vilket kommer att diskuteras längre fram). Samtidigt fortsätter Japans och Västtysklands handelsöverskott att öka, delvis beroende på deras minskade importkostnader efter oljeprissänkningarna. Inte desto mindre var de officiella tillväxtförutsägelsena vanvettigt överoptimistiska även för Japan, då BNP faktiskt minskade med 0,5 procent det första kvartalet 1986, och växte med bara 0,9 och 0,6 procent andra och tredje kvartalet, medan realkapital-investeringarna låg stilla eller minskade. Den bästa ekonomiska utvecklingen 1986 bland de viktigaste industriländerna stod Västtyskland för, där inhemsk efterfrågan och investeringar understödde en årlig tillväxt på 2,5 procent. Men även denna tillväxt var mindre än de 3 procent som officiellt förutspåddes, och den minskade det första kvartalet 1986 till att motsvara en årlig tillväxt på 1 procent.

Sammanfattningsvis: den ekonomiska tillväxten nådde nätt och jämnt 2,5 procent i den industrialiserade Västvärlden 1986; den har saktat av ytterligare sedan dess (där tillväxten i USA under 1987 års första kvartal var mer skenbar än verklig) i riktning mot 1 procent tillväxt eller mindre.

¹ Artikeln publicerades på engelska i *Scandinavian Journal of Development Alternatives*, Stockholm, Sweden, Vol VII, Nos 2 & 3, June-September 1988.

Bakgrunden till den nuvarande ekonomiska krisen²

Den nuvarande världsekonomiska krisen började med att profitkvoten föll i mitten på 1960-talet, och med den europeiska lågkonjunkturen 1967. USA undvek den lågkonjunkturen genom den inflationsdrivande finansieringen av Vietnamkriget, men den världsvida lågkonjunktur som följde 1969-70, och den svåra och allmänna lågkonjunkturen från mitten av 1973 till mitten 1975, drabbade även USA.

Vi kan summera utvecklingen av den världsekonomiska krisen så långt, genom att notera att den redan har upplevt fyra konjunktursvackor: 1967, 1969-70, 1973-75 och 1979-82. Ingen av de cykliska återhämtningarna däremellan återvann all styrka från före svackorna. Varje lågkonjunktur var djupare, mer långvarig och mer spridd än den föregående i flera avseenden. Denna sjunkande trend i konjunkturtoppar och konjunktursvackor illustreras i diagram från USA-kongressens gemensamma ekonomiska kommitté. Den trenden är än mer uttalad för världsekonomin i dess helhet. I USA minskade BNP:s tillväxttakt, och produktion och inkomster minskade för varje lågkonjunktur. Fördjupningen i lågkonjunkturerna var än mer uttalad i näringslivets investeringar. Graden av kapacitetsutnyttjande i industrin minskade inte bara som väntat i varje lågkonjunktur. Mer avslöjande för den underliggande trenden var att i ingen av uppgångarna nådde kapacitetsutnyttjandet toppnivån i föregående högkonjunktur, och att i varje svacka föll kapacitetsutnyttjandet till en ny bottennotering lägre än i den föregående svackan. Med andra ord, i både hög- och lågkonjunktur föll trendlinjen hos kapacitetsutnyttjandet, och mängden outnyttjad kapacitet ökade – även efter nedläggningar och omlokaliseringar av stålverk och fabriker. De cykliska botten- och toppnoteringarna när det gäller produktivitetsökningstakten, sjönk också från den ena lågkonjunkturen till den andra.

Andelen arbetslösa och antalet arbetslösa ökade i varje nedgång jämfört med den förra. Lägsta arbetslöshet ökade också från varje uppgång till nästa, eftersom det låga arbetslöshetstalet i den föregående högkonjunkturen inte uppnåddes i den följande. I Europa och Japan, för att inte nämna Tredje Världen och nu även så smått i de socialistiska länderna, ökade arbetslösheten än mer. I de industrialiserade OECD-länderna som helhet dubblerades (grovt räknat) arbetslösheten från den ena lågkonjunkturen till den andra – från 5 miljoner 1967, till 8 miljoner 1970, till 15 miljoner 1975 och till 33 miljoner 1982. I Europa, Kanada, Australien och Nya Zeeland, fortsatte arbetslösheten att växa även i konjunkturuppgången 1975-79, precis som den skulle komma att göra igen i uppgången 1983-86. I Tredje Världen exploderade arbetslösheten när den världsomspännande lågkonjunkturen 1979-82 och skuldskrisen 1982 kom. Och den har fortsatt att växa sedan dess. Reallöner och genomsnittsinkomster började i USA att minska i lågkonjunkturen som började 1973 och senare även i Europa, och har därefter aldrig nått de tidigare nivåerna. En av de mekanismer som sänkte reallönerna var inflationen, vilken accelererade 1972 och som var kraftig hela decenniet. Den sänkta inflationstakten i de industrialiserade länderna under 80-talets första hälft – och ökningen i Tredje Världen och socialistländerna – köptes till priset av den djupa lågkonjunkturen 1979-82 och den ojämna tillväxten sedan dess.

Nordamerika sparade under tioårs-perioden efter 1973, jämförelsevis mer energi och blev mer energieffektivt, medan Västeuropa sparade mer arbete och ökade arbetsproduktiviteten mer, och Japan gjorde både delarna. Därför minskade energikonsumtionen mer och sysselsättningen ökade mycket mer men arbetsproduktiviteten mindre i USA jämfört med Europa och Japan. Eftersom USA i utgångsläget hade högre arbetskostnader och lägre energikostnader än de andra, sparade alla mer av sina billiga insatsvaror än av sina dyra. Detta kan verka underligt (ännu ett uttryck för vad ekonomer kallar för "Leontieffs paradox"). Förklaringen

² Den globala ekonomiska krisens utveckling och dess återverkningar i Tredje Världen från 1967 till 1980 analyseras i detalj i författarens böcker: "Crisis: In the World Economy" och "Crisis: In the Third World", publicerade av Holmes and Meier, New York och Heinemann, London 1980/81.

skulle kunna vara ("på marginalen" i ekonomisk terminologi) att energipriserna ökade relativt mer i Nordamerika och att lönerna ökade mer eller föll mindre i Europa och Japan, vilket motiverade energisparande och låglöneanställningar i USA, och att spara på arbete och kraftigt öka arbetslösheten i Europa.

Genom alla dessa korta cykliska upp- och nedgångar under denna period av växande kris i världsekonomin, var ekonomisk och annan politik mycket mer ett svar på, om inte bestämt av, dessa cykler och den underliggande trenden, än som villkor eller orsak till dem. Omsvängningen från keynesiansk efterfrågestimulans till monetaristisk åtstramning och Reagans "utbudsekonomi", var svar på den ekonomiska krisens krav. Det var Callaghan's Labour-regering i Storbritannien och Demokraternas Carter-regering i USA som först övergav keynesianismen och införde monetaristisk politik 1976 respektive 1977. De flesta andra regeringar i Västvärlden och Tredje Världen gjorde likaledes. Cyklisk och förmodat anti-cyklisk ekonomisk politik var också i hög grad (politiska) svar på ändrade förhållanden, även om en del politikväxlingar förekom – och ofta förstärkte – konjunktursvängningarna. USA försökte skydda sig från den växande världsekonomiska krisens härjningar och sökte lasta över bördorna på sina allierade i Japan, Europa och den Tredje Världen så mycket som möjligt. För att göra det, förlitade USA sig på oljepris-, penning- och valutakurs-politik, som utnyttjade fördelen med dollarns ännu dominerande roll i världsekonomin.

Alla negativa trender och tecken i den reala ekonomin ledde till, och mer än motsvarades av, en expansion i den finansiella sfären och då speciellt i spekulation vilken ersatte realkapitalinvesteringar och produktion när dessa inte längre var lönsamma. Trots monetaristisk politik för att begränsa tillgången på pengar, ökade penningreserverna mer än tiofalt på ett decennium, krediterna växte som svampar, skuldbaljongerna fylldes sprickfärdiga och räntorna skjöt upp till nivåer som saknar motstycke. Även efter att ha minskat något efter konjunkturuppgången 1983-86, låg de kvar på en nivå tre gånger högre än dess historiska nivå. Dessa finansiella och ofta spekulativa försök att kompensera för konjunkturell och trendmässig nedgång i den produktiva ekonomin under dess långa kris, verkade vara framgångsrik – ända tills det som hade sett ut som problemens lösning blev en ny källa till problem. Speciellt skuldfinansieringen av Tredje Världen, som nådde krisproportioner redan 1982, fick sin tändande gnista av den globala nedgången som började 1979. Den finansiella mekanism, som vara avsedd att upprätthålla tillväxten i industriellt exporterande och i Tredje Världens importerande länder, resulterade i en drastisk minskning i produktion, inkomster och import hos de senare – och export hos de förra. Ett av resultaten var reducerad tillväxttakt under lågkonjunkturen och den efterföljande högkonjunkturen i Europa och Japan, vilka är mer beroende av marknader i Tredje Världen, samtidigt med ökade försvarsutgifter och skuldfinansierad spekulativ tillväxt i USA.

Hur står sig detta mot mer vanliga förklaringar till krisen? De flesta kommentatorerna skyllde krisen på förändringar i oljepriset: på höjningen efter 1973, och efter 1982 på sänkningen. Händelseutvecklingen motsäger den uppfattningen. Lågkonjunkturen 1973-75 började i USA under det andra kvartalet 1973 (maj-juni), men den första oljeshocken kom inte förrän oktober -73, ungefär fem månader senare. Samma sak gäller inflationen. Inflationstakten ökade dramatiskt från 1972 och minskade från och med 1974, efter den första oljeshocken. Lågkonjunkturen 1979-82 började omkring juni -79, men den andra oljeshocken började inte förrän mot slutet av 1979, och den innebar en reducerad snarare än ökad inflationstakt.

Edward Dennison har antagit att inte mer än 15 procent av minskningen av BNP:s ökningstakt i USA berodde på högre oljepriser. Antagandena är ännu lägre för de industriella länderna i dess helhet.

Mycket av bördorna från högre oljepriser och sänkt ökningstakt för tillväxt och produktivitet i

de industrialiserade Västländerna, flyttades till den Tredje Världen där inkomstförluster på grund av sämre bytesförhållanden och högre skuldsättning var ungefär lika stora som vinsterna på grund av att Västländerna betalade mer för oljan. I kölvattnet på sjunkande oljepriser, från 30 till 10 dollar per fat i början på 1986, skyller nu ekonomerna problemen i världsekonomin på den sänkningen, på samma sätt som de tidigare skyllde på ökningen.

Många problem i världsekonomin är delar av en långtgående process av omstrukturering, alstrad av den ekonomiska krisen. Ur ett historiskt perspektiv, är krisen en lång strukturell överproduktionskris. Den nuvarande krisen, som inleddes 1967 med profitkvotens fall och en ökning av både frekvens och djup av lågkonjunkturer, kommer antagligen att fortsätta ytterligare ett decennium eller mer.

Efter en blomstrande era kom den förra krisen 1914 och fortsatte till 1945, omfattande 30-talsdepressionen, två världskrig, fascismens framväxt och två större socialistiska revolutioner. Den föregående krisen började efter en lång expansion under Pax Britannica från 1848 till 1873, under vilken Storbritannien hade herraväldet över haven och frihandeln härskade i Storbritanniens intresse. Kriserna från 1873 till 1896 förde med sig framväxten av monopolkapitalismen och den klassiska imperialismen, förnyelsen av kolonialismen, samt förändringar i den internationella arbetsfördelningen. De väldiga ekonomiska, politiska, sociala och kulturella förändringarna under dessa kriser var integrerade delar av världsekonomin omvandling. Den nuvarande krisen liknar de tidigare, vilket antyder att återhämtningen som president Reagan och andra fikar efter, inte är en återhämtning från krisen, utan bara från recessionen 1979-82 inom den.

Krisen 1873-96 markerade slutet för Storbritannien som dominerande ekonomisk och politisk makt i världen. Under mellankrigskrisen för 50 år sedan, förlorade Storbritannien sin position till förmån för USA och Tyskland. Världen gick in i en period av Pax Americana – utropat som USA:s århundrade trots att det inte varade mer än ett kvarts sådant. Nedgången för USA började i det 1960-talet med Vietnam-kriget, men den bottnade i förändringar av ekonomisk konkurrenskraft som i sin tur orsakades av produktivetsförändringar.

På 60-talet ökade Västeuropas, med undantag av Storbritanniens, produktivitet – det vill säga produktion per arbetsinsats, dubbelt så mycket som USAs; Japans ökade dubbelt så mycket som Europas, eller nästan fyra gånger så mycket som USAs. Denna skillnad i tillväxt av produktivitet och konkurrenskraft låg bakom USAs minskade hegemoni under 70-talet. Med början i konjunkturedgången 1973, saktade produktivetsökningen av i alla dessa ekonomier från ett genomsnitt på 3 procent per år till 1 procent. I USA föll produktivetsökningen i tre år efter 1979 och gjorde det igen 1985.

I var och en av det senaste århundradets tre kriser, som i så många århundraden tidigare, har det varit ett radikalt skifte i den internationella arbetsfördelningen, och i den intersektorala och intranationella arbetsfördelningen – ett internationellt spel där några länder förlorar.³ Den nuvarande krisen har kännetecknats av att de transnationella bolagen är på nedåtgående, medan finanssektorn växer; Den selektiva avindustrialiseringen av Västländerna och omlokaliseringen av en del industrier till Syd; Framväxten av en lamslående skuldcrisis i Tredje Världen; En ökande arbetslöshet runt om i världen.

Denna analys frammanas av och är förenlig med den eventuella förekomsten av Kondratieff-vågor. Dessa är expansiva och kontraktiva uppenbarligen återkommande vågor av omkring 50 års längd, som den ryske ekonomen Kondratieff upptäckte i prisrörelser. Forskningen efter Kondratieff, har funnit vad som verkar vara liknande rörelser i takten av såväl tillväxt,

³ Nedgången för hegemoniska makter och skiftande maktbalans, undersöks i Samir Amin, Giovanni Arrighi, André Gunder Frank, Immanuel Wallerstein: *Dynamics of Global Crisis*, Monthly Review Press, New York och MacMillan Press, London, 1982.

investeringar, vinster, teknologisk utveckling och kanske stormaktshegemoni, som i andra ekonomiska, politiska och sociala utvecklingar, vilka kanske går längre tillbaks i historien. Existensen av, och i än högre grad förklaringen av, dessa långa vågor är fortfarande en kontroversiell fråga.

Den möjliga existensen av Kondratieff-vågor och en nutida nedåtgång i en sådan, har emellertid rönt ett ökat intresse och en ökad trovärdighet i takt med att tillväxten har stannat av under 1970- och 1980-talen. Detta ökande intresse bevisas till exempel av framsidan av Wall Street Journal från den 20 januari 1986. Det måste dock påpekas att de fakta och analyser som presenteras här, står och faller för sig själva och är inte beroende av om Kondratieff-vågorna existerar eller ej, eller om den teoretiska förklaringen av sådana vågor kan verifieras eller ej. Kondratieffs hypoteser har bara stimulerat denna författares ”selektiva perception” av krisen, långt före de flesta andra, redan 1972, och det har hjälpt mig att i mina publikationer under 70-och 80-talen förutsäga och analysera det ökande djupet i recessionerna 1973-75 och 1979-82 och ofullständigheten i uppsvinget däremellan, som andra felaktigt tog för en fullständig återhämtning. Inte desto mindre är denna analys och det som presenteras nedan baserat på, och måste bedömas utifrån, att ”söka sanning genom fakta” och inte genom, jag repeterar, Kondratieff-vågor eller andra på förhand utarbetade teorier.

Världens produktiva aktiviteter har varit utsatta för en internationell omstrukturering genom selektiv avindustrialisering i de största kapitalistiska makterna, med USA och Storbritannien i täten, och framväxten av tillverkningsindustri i Tredje Världens länder. Sett från utbudssidan är denna omstrukturering framdriven av behovet att minska produktionskostnaderna under krisen. Sett från efterfrågesidan är det en tävlan om marknader. Ett sätt att minska produktionskostnaderna är att dra åt svängremmen, åtstramningspolitik och en sänkning av reallönerna hemma. Ett annat sätt är att omlokalisera produktionen från områden med höga kostnader till områden med låga. Det skedde först i mycket arbetsintensiva industrier, som textil, kläder och skor, och sedan i ökande takt i kapitalintensiva industrier, som stål, bilar, skeppsbyggnad och kemisk industri – de fyra viktigaste krisindustrierna i Västländerna.

Produktionen flyttade till Tredje Världens Syd och det socialistiska Öst, där lönerna är lägre och arbetsdisciplinen högre, med undantag av Polen nyligen. Denna nya internationella arbetsfördelning ledde till framväxten av de ”Nyligen Industrialiserade Länderna” – NIC-länder – med Sydkorea, Taiwan, Hongkong och Singapore i spetsen. Det spreds till Malyasia, Filippinerna, Sydasiens och genom Nordafrika, Karibien och till Sydamerika. Dessa länder producerar nu industriprodukter, konkurrerar med traditionella industriregionerna och bidrar till arbetslösheten i Västländerna.

Förändringar på utbudssidan i den internationella arbetsfördelningen, vilket var ett svar på 70-talets ekonomiska kris, åtföljdes på efterfrågesidan av förändringar i världens finansiella system. OPEC-länderna fick, på grund av ökade oljepriser, ett överskott av pengar som de placerade i Västländernas banker. Bankerna, som blev överhopade med pengar samtidigt som de inte kunde låna ut med vinst till Västländernas industri, beslutade att låna ut dem till Tredje Världen och socialistiska länder, som led av betalningsbalansunderskott. Dessa underskott var inte så mycket ett resultat av oljeprishöjningar som av prisökningar på allt annat de måste importera. Med andra ord, underskotten i Tredje Världen var en spegling av prisinflationen i Västländerna. Därför började Tredje Världen och socialistiska länder låna pengar. Tredje Världens skuld ökade från 100 miljarder dollar 1971 till 1.000 miljarder dollar idag. Socialistländerna ökade sin skuld från 8 miljarder dollar 1971 till 80 miljarder dollar idag.

Betydelsen av dessa delar av världen blev tydlig under lågkonjunkturen 1973-75, den värsta sedan 30-talet. Medan världshandeln minskade med bara 5 procent så föll handeln mellan de industrialiserade länderna med 15 procent. Västtyskland och Japan till exempel, anpassade sig ganska bra till nedgången 1973-75, genom att kompensera nedgången i den inhemska

ekonomin med att öka exporten till Tredje Världen och socialistiska länder. Det mesta av detta finansierades med nödvändighet av lån från transnationella banker, ett acceptabelt arrangemang för alla berörda ända tills nästa lågkonjunktur från mitten av 1979 till 1982.

Lågkonjunkturen 1979-82 och Tredje Världens skuld

Under lågkonjunkturen 1979-82 vände bytesförhållandet, förhållandet mellan export- och importpriser, drastiskt till Tredje Världens nackdel. Minskande industriell efterfrågan drog ned råvarupriserna. 1981-82 sjönk oljepriset. Men inflationen fortsatte ändå, om än på en lägre nivå.

Efter det började den finansiella mekanism som oljade hjulen i omstruktureringen av världsproduktionen och handeln, att få problem. Lånen som gavs i mitten på 1970-talet förföll till betalning och skulle betalas tillbaka, bli omfinansierade eller uppskjutna. I utbyte mot omförhandlingar om lånen, krävde de industrialiserade länderna, genom banker och IMF, att Tredje Världen och socialistländerna införde ”stabiliserande” åtstramningsåtgärder: Devalvering av valutan och lönesänkningar, nedskärningar av statsutgifterna och av subventioner till konsumtion. Dessa åtgärder minskade de ekonomiska aktiviteterna i skuldsatta länder.

När dollarn blev starkare, betalade dessutom Tredje Världens länder högre amorteringar på sina dollartecknade skulder. Slutligen gick den reala räntenivån upp.

De årliga räntebetalningarna och amorteringarna uppgick sammanlagt, i Brasilien och Mexiko, till mer än 100 procent av deras exportintäkter. I många länder utgjorde räntebetalningar ensamma över 50 procent av exportintäkterna.

Samtidigt lånade bankerna i ökande takt ut pengar, långt bortom säkerhetsgränserna. Så mycket att var och en av USAs tio största banker hade mer än 100 procent av sitt aktiekapital i lån i Latinamerika. De två största och mest välkända bankerna – Citibank och Chase Manhattan – hade bägge lånat ut det dubbla av sitt aktiekapital. Regionala banker spelade också med i detta utlåningsspel. Vare sig de gjorde det direkt till Tredje Världen, via centralbanker som Citibank och Chase Manhattan eller på den europeiska valutamarknaden, lånade dessa små banker ut mycket mer än sina tillgångar. När Tredje Världen inte längre kunde finansiera sina skulder, vände de sig till bankerna för mer pengar. Men västländernas banker, som drabbats av likviditetskris, slutade låna ut till Tredje Världen. Den nedåtgående spiralen omvandlade en likviditetskris av brist på kontanter, till en oförmåga att betala. 1981-82 till exempel, var det årliga nettoutflödet av dollar från banker i USA 40 miljarder dollar; 1983 var det bara 20 miljarder. På eukreditmarknaden var 1982 utflödet av tillgångar 80 miljarder dollar; 1983 var det bara 68 miljarder.

De pengarna skulle ha kunnat smörja produktionshjulen. Istället gick mycket av det till spekulation och kapitalflykt. Det har gjorts uppskattningar på att åtta av de största länderna i Tredje Världen lånade 102 miljarder dollar mellan 1982 och 1983, av vilka 71 miljarder förvandlades till kapitalflykt. Mycket av pengarna gick till hyreshus i Miami, Gucci-skor och schweiziska bankkonton.

Lågkonjunkturen 1979-82, som ledde till en minskning av efterfrågan på råvaror och industriprodukter från Tredje Världen, och den finansiella krisen, skapade tillsammans ekonomiska och politiska kriser i det ena landet efter det andra.

Nya Zeelands premiärminister Muldoon räknade till 40 länder i Tredje Världen som inte lyckats uppfylla sina finansiella förpliktelser gentemot banker under senare år. Som ett resultat har vart och ett av länderna funnit sig själva allt mer i en situation där de blev tvungna göra allt vad de kunde för att finansiera räntan på skulden. Det nödvändiggjorde hård åtstramningspolitik, drastiska inhemska åtgärder som till exempel höjning av brödspriset med

100 procent i Tunisien, och av priset på kött i Polen. I Brasilien och Mexiko till exempel, minskade importen med så mycket som 30-50 procent, medan exporten från industriländerna till Tredje Världen minskade likaså. Men eftersom exporten först minskade mindre och sen återhämtade sig snabbare än importen, blev den fattiga Tredje Världen en storskalig nettoexportör av kapital till de rika västländerna. Mellan 1981 och 1985 var denna export cirka 140 miljarder dollar från Latinamerika, 40 miljarder från Asien och 50 miljarder från fattigaste Afrika – en totalsumma på 230 miljarder. Om man till det lägger kapitalflykt på troligen över 100 miljarder dollar, vinstöverföringar på ungefär lika mycket, samt ytterligare 100 miljarder på grund av försämrade bytesförhållanden, så når Tredje Världens förlust för detta halva decennium en summa på 500 miljarder dollar. Kapitalöverföringen till västländerna har för många länder i Tredje Världen varit 5 eller 6 procent av BNP varje år, att jämföras med de kanske 2 procent som var storleken på de krigsskadestånd som Tyskland dömdes till i Versailles på 20-talet, eller som OPECs ”oljeshock” kostade de rika industriländerna, eller den mycket lägre kostnaden USA hade för Marshallhjälpen. De förluster i inhemsk konsumtion, produktion samt fysiska och sociala investeringar i Tredje Världen, som en följd därav är givetvis enorma. De motsvarande förlusterna av Tredje Världens marknader, är betydelsefulla för Väst.

I Tredje Världen som helhet var tillväxttakten i produktion och inkomst per capita noll 1980, och negativ de följande tre åren. Trots återhämtningen som började i USA 1983, kunde inte tillväxttakten i Tredje Världen återta förlusterna. Den nuvarande krisen i Tredje Världens länder är således jämförbar med, och på många sätt allvarligare än, 30-talskrisen.

I Latinamerika föll produktionen per capita med 15 procent 1980-85, och föll därmed tillbaka till 1970 års nivå. Inkomsten per capita föll ännu mer, eftersom Latinamerikas externa bytesförhållande föll med ungefär 40 procent efter 1977, till en nivå lägre än under 30-talskrisen. Inflationen steg till en genomsnittsnivå på 86 procent och 130 procent 1983, och därefter till mer än 1 procent per dag i vissa länder. Arbetslösheten har ökat med stormsteg, då investeringarna har upphört och tusentals företag, inklusive miljarddollarprojekt i Brasilien, gått i konkurs.

Inhemsk produktion föll i 14 av 19 latinamerikanska länder 1983.⁴ Sänkta råvarupriser, ökningen av skuldbördan och den minskade inhemska per-capita-produktionen av livsmedel, kombinerat med återkommande torka i Afrika. söder om Sahara, hotar miljontals människor i Afrika och delar av Asien med svält.

För att fortsätta med betalningsflödena: Tredje Världens länder sänker den redan bedrövliga levnadsstandarden och förvandlar produktion för inhemskt bruk till export. Ur de internationella bankernas perspektiv, framstår det som ett stort framsteg, därför att dessa länder genom att exportera mer än de importerar, kan använda skillnaden till betala av skulderna. Men detta görs till enorma ekonomiska och politiska kostnader i hemlandet. Så frågan står: hur långt kan västländerna, med hjälp av regeringar, banker och IMF, pressa Tredje Världen?

Mexiko är ett speciellt dilemma för USA. Ekonomisk kollaps och politisk revolt där, skulle kunna sända ytterligare flera miljoner mexikanare över Rio Grande, i hopp om att få arbete i USA. Så västländerna, speciellt USA, är dömda om de gör det och dömda om de inte gör det. Om de pressar för hårt, hotar de att framkalla kollaps och revolt i Tredje Världens länder. Det nyligen framlagda förslaget att lösa Tredje Världens skuldkris fall för fall, inklusive förslaget från USAs finansminister Baker att anslå cirka 10 miljarder dollar varje år till nya lån, är säkerligen helt otillräckligt. Fyra månader efter att förslaget presenterats, hade ännu inget större land skrivit under dess villkor, och det visade sig att Mexiko ensamt skulle behöva över

⁴ Produktion per capita minskade under tre år med 20 % i El Salvador, Bolivia och Costa Rica; med 15 % i Uruguay, Chile och Peru; Med 13 % i Argentina och Guatemala; med 12 % i Brasilien; med 10 % i Venezuela och Honduras, och med 5 % i Mexiko.

80 procent av dessa resurser.

Dessa lappverksförslag är baserade på en orealistisk uppfattning av världsekonomin och Tredje Världens plats i den. Konventionell vishet säger att Tredje Världens skuld inte är något allvarligt hot, av tre anledningar: För det första har den ekonomiska tillväxten blivit bättre i och med återhämtningen under Reagan, och fortsätter att finansiera Tredje Världen; För det andra att den mexikanska lösningen har lyckats. Vi har hittat ett sätt att få Mexiko och andra att betala, genom omförhandlingar och justeringar; För det tredje, om allt annat misslyckas, kommer centralbankerna fungera som långgivare i sista hand och lösa ut bankerna.

Alla tre påståendena är felaktiga. Tillväxten i USA enbart är ingen lösning. Det har varken förbättrat marknaderna för Tredje Världens export eller utvecklat ny bankfinansiering trots påtryckningar från USAs finansdepartement och Federal Reserve Bank. I nästa lågkonjunktur kommer troligen de nya banklånen att minska än mer. För det andra kan den mexikanska lösningen inte fungera, eftersom Mexiko och de andra kan inte fortsätta dra åt svångremmen i all oändlighet. Redan samma dag som jordbävningen 1985 förklarade IMF att Mexiko inte längre uppfyller villkoren. Trots det sökte Mexiko, mot slutet av 1985, nya lån på 4 miljarder dollar för att betala räntor och import utöver det beräknade valutaunderskottet 1986. Bara fem veckor senare, tidigt i februari 1986, meddelade Mexiko att oljeprissänkningen tvingade dem att söka ytterligare finansiering på 8 miljarder dollar 1986. Samtidigt gjorde Mexiko och andra latinamerikanska stater i Cartagena-gruppen, alarmerande uttalanden om deras oförmåga att betala, på grund av växande inhemska ekonomiska och politiska problem, samt brist på utländsk valuta. För det tredje är det inte särskilt troligt att centralbankerna skulle låna ut pengar, på grund av ekonomiska och politiska skäl. Att lösa ut bankerna skulle kräva 10 gånger mer än de 7,5 miljarder dollar som behövdes för Continental Illinois. Dessutom skulle fordringsägarna gräla om fördelningen av kostnaderna för att lösa ut bankerna eller Tredje Världens länder, speciellt när det gäller lån från internationella syndikat. USAs kongress skulle inte gå med på att USA gick i borgen för andra länders banker (och än mindre om det var betalningsproblem i USAs inhemska energi-, jordbruks-, fastighets-, företags- eller andra lån). Och andra länders centralbanker skulle vägra lösa ut amerikanska banker och företag i en finansiell kris.

Vad det beträffar, gör Congressional Research Service en avslöjande uppskattning av ”stabiliteten hos det internationella banksystemet”:

Likviditetskrisen, eller risken att en bank inte förmår upprätthålla nivån på sina insättningar, tros vara större för internationella lån än inhemska. Istället för att vidmakthålla stora summor likvida medel, litar internationella banker på sin förmåga att låna resurser från andra banker, vilket man behöver göra på marknaden banker emellan (den marknad där banker lånar ut sina överskott till andra banker). Det har uppskattats att antalet banker på den marknaden, har ökat från cirka 200 1973, till över 1.000 1982 (inklusive många USA-banker), och att mellanbankliga transaktioner kanske står för så mycket som 70 procent av det totala Eurovalutainsättningarna.

Den potentiellt långa kedjan av transaktioner på den mellanbankliga marknaden, innebär att en banks problem kan sprida sig snabbt till andra banker. Dessutom, då väldigt lite officiell information finns tillgänglig på den mellanbankliga marknaden, kan rykten spridas snabbt, och en banks påstådda problem kan leda till likviditetsproblem för andra banker, även om ryktena var ogrundade ... Eftersom många lån har kors-klausuler för inställda betalningar (om en bank ställer in sina betalningar på ett lån, anses alla andra lån till det landet vara försummade), finns möjligheten att en bank kan orsaka att betalningsinställelser sprider sig långt. Följaktligen har omförhandlingar blivit mer riskfyllda.

Den underliggande svagheten i USAs konjunkturuppgång, tilliten till inhemsk och internationell finansiell spekulation istället för reell produktion och investeringar, och att de viktigaste stabiliseringspolitiska, monetära, skattemässiga och andra ekonomisk-politiska verktygen är uttömda – dessa och andra faktorer skulle kunna göra nästa lågkonjunktur till en

djup depression.

Det kommer alltid en ny lågkonjunktur. Det har redan varit fyra i den nuvarande världsekonomiska krisen sedan 1967, och över 40 sedan framväxten av den industriella kapitalismen omkring 1800. Frågan är när den kommer, hur allvarlig den blir och vilka politiska konsekvenser den får.

I USA återställdes inte industriproduktionen eller investeringarna, med undantag för utvalda, främst militära, högteknologiska industrier. Till och med Silicon Valley har djupa ekonomiska problem. I jordbruket har inkomsterna minskat med över hälften – en katastrof påminnande om 1920- och 30-talen. Nyanställningar och tillväxt är begränsad till servicesektorn, mest i detaljhandeln (snabbmat och dygnet-runt-butiker) och finanser.

Dessutom är konjunkturuppgången baserad på ett berg av skulder. Den mest diskuterade skulden är det federala budgetunderskottet på 200 miljarder dollar, vilket innebär att den ackumulerade federala skulden har fördubblats till 2 biljoner dollar – av en regering som högtidligt lovat att ta bort underskottet. Det faktum att det mesta av denna skuld växte fram under Reagans konjunkturuppgång, borde orsaka allvarliga tvivel om framtidsutsikterna inför nästa lågkonjunktur, då det kommer att behövas ännu mer underskottsfinansiering. De republikanska medlemmarna i USA-kongressens Joint Economic Committee (JEC), observerar i sin rapport ”1985 Yearend Report on the US Economy”⁵ att, ”i början av 80-talet var det lågkonjunkturer som var boven, vilket förbisågs fullständigt av överoptimistiska förutsägelser. Lågkonjunkturer orsakade inkomstbortfall ... Och om (ytterligare) en lågkonjunktur slår till, skulle underskottet öka snabbt.”

Tidigare underskott har tvingat fram statliga initiativ, åtaganden från presidentens sida och åtgärder från kongressen, för att balansera budgeten. Gramm-Rudman-lagen föreskriver årliga minskningar av budgetunderskotten för att de slutligen ska elimineras 1991. Men detta hänförs sig till preliminära budgetar och inte till faktiska utgifter och intäkter, och lagen innehåller en undantagsklausul i fall tillväxten i BNP understiger 1 procent per år. Det är ännu oklart om det är politiskt möjligt att i nästa lågkonjunktur i någon betydande grad öka budgetunderskottet, och vilka ekonomiska konsekvenser det i så fall skulle få.

Ordföranden i Federal Reserve Bank of New York, Gerald Corrigan, talade till American Bankers Association den 18 september 1985 i New York, och varnade för att det i den dåvarande konjunkturuppgången mellan 1983 och 1985, ökade skulderna från 140 till 160 procent av BNP.⁶

Privata skulder har också ökat. Skulder i jordbruks- och andra fastigheter som försatte Bank of America i problem; skulder i energi i samband med oljeprissänkningen som slog ut Continental Illinois; för att inte tala om de farliga skulder på besparingar och lån som slet sönder ekonomin i Ohio och Maryland; alla dessa skulder har ökat spektakulärt under konjunkturcykelns uppgångsfas.

En stor del av företagens nya skulder i USA har uppkommit genom att företagen gett ut ”skräpobligationer”⁷ för att finansiera hopslagning till konglomerat av redan existerande

⁵ 10 januari 1986, s 18.

⁶ Skulderna växer 15 procent snabbare än BNP, och utrikesskulden har ökat betydligt. Skuldåterbetalningarna ligger nu på 130 miljarder dollar. På fem år har räntebetalningarna ökat från cirka 9 till 14 % av de offentliga utgifterna, och från 10 till nära 20 % av de offentliga inkomsterna, eller från en till två femtedelar av intäkterna från inkomstbeskattningen och till dubbelt så mycket som intäkterna från företagsbeskattningen. Corrigan förutsåg räntebetalningar på över 200 miljarder dollar 1990, av vilka 40 miljarder dollar till utlandet, att läggas till det redan kolossala och växande handelsbalansunderskottet. Utländskt sparande, noterade han, står nu för en tredjedel av det inhemska sparandet och täcker ena halvan av USAs budgetunderskott.

⁷ De ”leveraged junk bonds” A G Frank pratar om här, är obligationer med dålig säkerhet utgivna av företaget till en ränta lägre än avkastningen i verksamheten, för att förhindra utomstående att köpa in sig i företaget /öa/.

produktionsanläggningar, eller ”skräp”-finansierade köp av det egna företags aktier för att förhindra andras rovgiriga köp av aktier. Detta har avsevärt ökat skulderna i förhållande till eget kapital i amerikanskt näringsliv. I januari 1986 varnade finansmannen Felix Rohatyn för att företagens skulder ökade tre gånger, så snabbt 1984 och 1985 som under de föregående åtta åren, till att överstiga företagets totala värde med 12 procent.⁸

Vad kommer att hända i nästa lågkonjunktur när kontantflödet minskar och räntorna kanske ökar? Många företag kanske inte klarar av dessa ”skräpobligationer” eller de omåttligt höga räntebetalningar de ådrog sig för att finansiera dessa nya skulder. Corrigan varnar för att ”betalning av även de existerande skuldnivåerna i en mycket mindre gynnsam räntekonomisk miljö, kan visa sig mycket svårt. Om vi tar hänsyn till var i konjunkturcykeln vi befinner oss (och vi är fortfarande i uppgången), den redan nu åtalsbara nivån på inteckningarna på egnahem och icke fungerande lån i banksystemet – kan den privata sektorn befinna sig i en falsk känsla av säkerhet. Trender i den privata sektorn kanske inte motiverar självbelåtenheten.”

Det är till och med mindre anledning till självbelåtenhet och mer anledning till varningar, om vi undersöker några av de sätt på vilka dessa skulder korsar varandra. Ta till exempel förhållandet mellan Tredje Världen och företagsskulden. När bankerna hade bedömt att lån till Tredje Världen inte längre var lönsamma efter 1982, expanderade de istället in i företagens skuldsättning genom att avsevärt höja tillväxten på sina kommersiella lån. Men en del av dessa lån till inhemska USA-företag har visat sig ännu mer spekulativa och osäkra än lån till Tredje Världen, och man anser nu att många av dem har varit okloka och omöjliga att få betalda.

Länkar mellan sektorer och länder styr likaså finansiella strömmar genom världsekonomin. Oljeprissänkningen i början på 1986 reducerade ytterligare förmågan att betala skulder hos exportörer som Mexiko. Detsamma gäller oljesektorn (och hela energisektorn) i USA, vilket i sin tur påverkar skulderna på fastigheter i oljeproducerande regioner som Texas. Dessutom har många företag inblandade i sammanslagningar haft betydande energi- (oftast olje-) tillgångar.

På samma sätt påverkar jordbrukspriserna Tredje Världen likaväl som USA och andra industriella exportländer som tävlar på marknaden. Lägre jordbrukspriser någonstans hotar jordbruket överallt, och bankerna som lånat ut till bönderna.

Ändå är detta bara toppen på isberget. Bankmisslyckandena i USA har **ökat varje år under konjunkturuppgången.**⁹ Uppbygget av isbergets nedsänkta bas, samtidigt som den internationella miljön bryts ned, förebådar en växande möjlighet till en generell världsekonomisk kris. En specialist på finansiell instabilitet hos Federal Reserve Board (som skrev under eget namn) ger den här förklaringen i ”ett uttalande om modellen för hur en finansiell kris utvecklar sig”:

⁸ Företagslånen ökade från 56 % av extern företagsfinansiering till 81 % 1985. Återbetalningar på företags-skulder har ökat från 27 % av kontantflödet i konjunkturuppgången 1976-79 till över 50 % av kontantflödet i den nuvarande.

⁹ Antalet bankkonkurser i USA nådde en högsta nivå sedan 30-talskrisen redan under det sista året av den senaste lågkonjunkturen 1982, då 34 banker gick i konkurs. Antalet ökade till 45 under Reagans första uppgångsår 1983 och till 78 1984, året med den högsta BNP-tillväxten (7 %). 1985 och 1986 ökade antalet till 120 och 138. Antalet banker som har problem, enligt bankmyndigheterna, överstiger 1.000. Sparbankerna är i ännu värre skick. De anmärkningsvärda konkurserna för Ohios och Marylands sparbanker var bara toppen på isberget. Omkring hälften av de 3.200 sparbankerna har mindre än det reglementsenliga 3 procenten av nettovärdet (tillgångar minus skulder), och hålls öppna bara genom legala fiktioner, därför att Federal Savings and Loans Insurance Corporation bara har 6 miljarder dollar i tillgångar för att täcka över 80 miljarder dollar i dåliga sparbankslån. Inteckningar ”över taknocken” på egnahem ökade från 1 % till 6 % per år av totala antalet inteckningar under 80-talet.

När toppen på konjunkturcykeln närmar sig, försämras företagssektorns finansiella kondition. Det blir svårare för företagen att klara sina fasta åtaganden, speciellt skuldavbetalningar. Dessa svårigheter orsakas av att skuldbetalningsåtagandena ökar snabbare än förmågan att klara av dessa betalningar.

Skulden ökar i förhållande till eget kapital, alltså ökar det skuldbelopp som ska återbetalas. Amorteringstiden blir kortare, vilket gör att en ökande andel förfaller till betalning. Räntan stiger, så en given mängd av skulden kräver en större återbetalningsförpliktelse (antingen pga nya räntenivåer eller omfinansiering). Likviditets- och vinstkvoter faller också. Alltså får företagen det allt svårare att klara sina förpliktelser att betala av skulderna med löpande intäkter eller om det blir nödvändigt genom att sälja tillgångar...

I denna mycket ömtåliga och vanskligt balanserade situation, kan en oväntad händelse orsaka sönderfall. *När det finansiella systemet en gång blivit sårbart, kan en överraskande händelse framkalla en finansiell kris.*

När de typer av kredit som fungerar som pengar eller nästan som pengar under normala tider inte längre gör det, när utbudet av kredit avbryts och finansiella mönster faller sönder, då blir det kris. Företag, som inte längre kan få kredit genom värdepappersmarknaden eller från banker, slåss om kontanterna de behöver för att fullgöra sina åtaganden...

Den sammanflätade strukturen på krediter som utvecklats under och hjälpt till att underbygga expansionen, vilar på ett fundament av förtroende. Om det förtroendet försvinner, eller om något institutionellt tvång stör krediternas tillväxt, kan strukturen kollapsa. Om den gör det försvinner krediterna och bara pengar – kontanter – duger. En finansiell kris kan helt enkelt definieras som en plötslig och stark efterfrågan på pengar. De pengar som söks är kontanter, i motsats till de former av kredit som tidigare fungerade som pengar.¹⁰

Alla de tidiga elementen i uppbygget av det nedsänkta men inte helt osynliga verkliga globala isberget av finansiell instabilitet, är redan förhanden: Ökningen av kvoten skulder/eget kapital; historiskt höga räntenivåer; sänkta vinster och minskad likviditet; och ökande svårigheter för vissa industri- och finansföretag att klara av sina ökande löpande finansiella förpliktelser utan att ytterligare öka sin efterfrågan på pengar.

Felix Rohatyn började sitt vittnesmål i januari 1986 inför Joint Economic Committee, med varningen att "skenande spekulation" hotar "våra säkerhetsmarknadens integritet och sundheten hos våra finansiella institutioners". Framfarten gäller inte bara uppköparna, utan är "en del av ett generellt mönster av spekulation i säkerheter, varor, valutor, mm". På grund av det, skriver Rohatyn:

Orsakar en serie händelser en försämring av det förtroende som våra finansiella institutioner kräver. De var bland andra: den finansiella kollapsen för många företag som handlar med statsobligationer, vilket ledde till krisen i Ohio och Maryland Savings Bank Systems; Penn Square Bank's finansiella kollaps, vilket ledde till kvasinationaliseringen av Continental Illinois Bank och överlåtelsen av Seafirst Bank; och den upprepade kreditskräcken hos låntagare i Tredje Världen. Varenda en av dessa händelser får det nödvändiga förtroendet för vårt finansiella system att vackla. De är dock bara toppen på isberget. Vårt banksystem är fortfarande utsatt för stora risker. Många när en illusion om att Tredje Världens skuldproblem har lösts, genom en serie omförhandlingar. Färska händelser i Brasilien, Argentina och Mexiko, med en summerad extern skuld på 250 miljarder dollar, kan framkalla ett smärtsamt uppvaknande. På andra ställen skulle, om oljepriset föll 20 procent (vilket är otänkbart under nuvarande förhållanden), problemet med banker som har stora energilån, förvärras genom problemen för stora oljebolag som omstrukturerats så snyggt efter uppköpsraider. Till Tredje Världens triljondollars banklån, måste vi lägga den dramatiskt ökande användningen av skulder, både konventionella och skuldsedlar, i alla typer av förvärv och uppblåsta utköp, och den risk en djup lågkonjunktur innebär. Man behöver inte vara en Cassandra för att bekymra sig om våra finansiella institutioners säkerhet och deras sårbarhet för plötsliga skakningar.

¹⁰ Martin H Wolfson: "Financial Crisis: Understanding the Post-War US Experience". Ms 1985, s 246-7, 251-5.

Marknadens naturliga funktion såväl som de flesta varianterna av ekonomisk politik, har reagerat på de allt hårdare lågkonjunkturerna med industriell omstrukturering och omorganisering av arbetsmarknaden, avreglering av institutioner samt finansiell spekulation, på bekostnad av realinvesteringar. Ökad penning- och kreditmängd, och massförökning av spekulativa finansiella instrument, institutioner och operationer, har lagt ved på brasan av omstrukturering och omorganisering av den reala ekonomin, både inhemskt och internationellt. Men den resulterande flykten in i finansiell spekulation, når sin gräns som lösning på realekonomins problem, och blir självt ett problem som kan slå tillbaka på realekonomin med kraft.

Den faran blev en realitet i Tredje Världen redan under lågkonjunkturen 1979-82, då skuldproblemet orsakade depression i hela systemet för produktion och konsumtion, vilket omöjliggjorde fortsatt förtroende för modellen av exportledd tillväxt i Latinamerika och några andra delar av Tredje Världen. Konjunkturuppgången under Reagans tid, misslyckades med att ge Tredje Världen någon lättnad. I industriländerna har den dessutom förstört råvaru-, energi-, och jordbrukssektorerna samt, i viss mån, tillverknings- och fastighetssektorerna. I nästa lågkonjunktur hotar finansiell spekulation att vändas till en verklig depression i USA och Japan, som var fallet i Latinamerika under den första lågkonjunkturen.

Därför är det troligt att nästa lågkonjunktur – vare sig den börjar i den reala ekonomin och sprider sig till den finansiella sektorn eller tvärtom – kommer att förvärra spridningen av världsekonomins kriser i alla dessa industri- och servicesektorer, till världens alla viktiga ekonomiska regioner. Den kommer inte bara bringa Latinamerika till kollaps och ytterligare underminera utvecklingsutsikterna i oljeexporterande länder i Mellanöstern och Afrika. Den kommer också att beröva den senare alla utändska marknader. Även den exportledda tillväxten i Östasien kommer att äventyras. Singapore och HongKong upplevde allvarliga tillväxtkriser redan 1985, delvis på grund av finansiell överspekulation och minskad tillväxt i elektronik- och petrokemimarknaderna.

USAs konjunkturuppgång stöttades av en expansiv skattepolitik, skattesänkningar på utbudssidan samt keynesianska utgiftsökningar kombinerat med en restriktiv penningpolitik (Volker's strama penning- och högräntepolitik). Västeuropa och Japan använde, som kontrast, mycket mer restriktiv skattepolitik kombinerat med en mer liberal penningpolitik, inkluderande en liberalisering av kapitalmarknaderna. Efterfrågan på de inhemska marknaderna var svag genom hela konjunkturuppgången, vilken baserades i hög grad på export till USA, vilket Europa lyckades sämre med än Japan. Men resultatet är det massiva varuexportöverskottet för Japan och handelsunderskottet för USA. USAs underskott täcks med, och kan bara underhållas med, ett motsvarande kapitalinflöde från Japan och i mindre grad från Västeuropa, som attraheras av en högre räntenivå i USA än någon annanstans. Bara 1984 tog USA emot 100 miljarder dollar i kapital från utlandet, och över 20 miljarder av det utgjordes av statsobligationer vilket ökade statskulden till utlandet med 13 procent. På samma gång minskade USAs banker sin utlåning till andra länder med omkring 100 miljarder dollar till praktiskt taget noll, mellan 1982 och 1984. Mot slutet av 1985 blev världens rikaste ekonomi, världens mest skuldsatta, med över 100 miljarder dollar i utlandsskuld.¹¹ Den hade ökat till 400

¹¹ USAs formella skuld till resten av världen minskas av informella men inte desto mindre verkliga skuldförbindelser representerade av ett kumulativt dollaröverhäng på uppskattningsvis 2,5 biljoner dollar på Eurovalutamarknaden och på andra ställen. Denna summa är jämförbar med 8 månaders produktion av varor och tjänster i USA, eller 10 års export från USA. Det är den mängden varor och tjänster som USA har konsumerat eller är skyldiga utan att ha producerat dem, tack vare att de kan ge ut dollar, som resten av världen är villig att äga och använda som reservvaluta. Andra, inklusive amerikanska banker och företag, använder dessa dollar till att finansiera delar av den internationella handeln med varor och tjänster mellan dem själva (till exempel betalas Europas och Japans oljeimport i dollar).

miljarder i mitten på 1987.¹²

USAs minskade ekonomiska makt, bevisad av ökande handelsunderskott och utlandsskuld, innebär många problem och faror. Inte det minsta av dessa är USAs vägran att inse denna realitet i världen, både på officiell nivå och i det allmänna medvetandet. President Reagans tycke för Rambo-filmer och Rambo- och 011ie-manier i USA illustrerar denna vägran, och det gjorde också deras respektive självgratulationer för invasionen av Grenada och tillfångatagandet av en obehäpnad civilist i Achille Lauro-affären. Behovet att binda nationell stolthet till sådan symbolik är ett mått på hur mycket USAs makt faktiskt har minskat och föraktet från USAs allierade i bägge fallen är en manifestation av USAs vägran att inse att de förlorat all verklig bas för internationellt ledarskap och samarbete.

Med dess nuvarande Rambo-influerade ekonomiska politik, verkar det som USA upprepar Storbritanniens misstag, med undantag för att deras relativa ekonomiska makt minskar snabbare och över större regioner, och det är mindre tid att lära historiens läxor. Storbritannien försökte upprätthålla guldmyntfoten och ett starkt pund samt en imperialistisk hållning, långt efter det att deras tid var förbi efter första världskriget. Realiteterna i världsutvecklingen skapade en djup deflationsdepression i Storbritannien på 20-talet, och tvingade henne att överge en orealistisk politik till ännu större kostnader än om den modifierats i god tid. Idag hotar en sådan politik i USA, inte bara den amerikanska befolkningen, utan stabiliteten i hela det internationella ekonomiska och politiska systemet.

Växande obalans mellan produktion och konsumtion i de viktigaste områdena i världen spänner de ekonomiska relationerna till en brytpunkt. Inhemsk finansiell spekulation slår ut varuproduktion och icke-finansiella tjänster, och internationella kapitalrörelser har ett tio gånger större värde än reell handel. Finansiell spekulation och kapitalrörelser har blivit den monetära svansen som viftar på den hund som är den reella ekonomin, och bestämmer växelkurser, räntenivåer, tillgång och efterfrågan på pengar, priser, och genom dem produktion och arbetstillfällen. Växelkursfluktuationer svarar nästan helt och hållet på spekulativa finansiella omständigheter, snarare än på förhållandena för produktion och handel. De korrigerar därför inte handelsobalanser utan förstärker dem istället. Inhemsk skattepolitik har blivit mer eller mindre maktlös och penningpolitiken mer anpasslig än vägledande, även i de starkaste ekonomierna.

Sammanfattningsvis: Det naturliga svaret på minskad lönsamhet och minskade investeringsmöjligheter i den reella ekonomin och den resulterande avmattningen av reell tillväxt, speciellt under lågkonjunkturen 1973-75, var en vändning till finansiell spekulation. Under 70-talet var mycket av denna spekulation riktad mot latinamerikanska, OPEC-, socialistiska och andra ekonomier i Tredje Världen, vilket reflekterades i tillväxten av Tredje Världens skuld och OPECs överskott. Lågkonjunkturen 1979-82 och den följande sänkningen av priset på olja och andra varor, såväl som de monetära och skattemässiga reaktionerna i USA och överallt annars i Västerlandet, genererade sedan Tredje Världens skuldskris och försvagningen av OPEC. Därför har fortsatt västerländsk spekulation i dessa ekonomier blivit ohållbart. Alltså blev den finansiella spekulationen, som blev alltmer nödvändig när den reella tillväxten fortsatte att vackla även under "konjunkturuppgången" sedan 1983, tvungen att leta efter grönare betesmarker på andra ställen. Dessa hittades först i USA – statsobligationer utgivna för att finansiera det växande underskottet, nytt och växande företagskapital och skuldsedlar – och sedan också i Japan och en del andra marknader. Men denna nyligen dirigerade 80-talsökning av finansiell spekulation är än mindre uppbackad av reell tillväxt än vad dess föregångare var i Latinamerika och OPEC på 70-talet. Därför finns risken att nästa lågkonjunktur gör fortsatt spekulation till och med mer ohållbar i väst än vad lågkonjunkturen 1979-82 gjorde i Tredje Världen. Följaktligen blir en minskning, för att inte säga sprängning,

¹² *Washington Post/International Herald Tribune*, ledare 27-28 juni 1987.

av den nya spekulationsballongen mer nödvändig och trolig. I USA och, tidigare, i Japan, då nästa lågkonjunktur kommer att göra fortsatt förtroende för finansiell spekulering ännu mer omöjligt. Den skenbara spekulationslösningen hotar att vändas till ett verkligt depressionsproblem av rang, nu i Väst också.

Nästa lågkonjunktur hotar bli en deflationsdepression

”Århundratets ödesdigra katastrof”, skrev George Kennon, var första världskriget, inte bara för det oerhörda lidandet, utan också för de konsekvenser det innebar för mellankrigstiden och för andra världskriget. Ett halvt århundrade efter början på den eran 1913, inleddes en ny världskris. Nästa lågkonjunktur kan bli lika djup som 30-tals-depressionen. Vi står på tröskeln till 30-talet.

Det vimlar av jämförelser med 30-talet. Några menar att vi redan passerat tröskeln, att världen ridit ut stormen, att återhämtningen är på väg.

Men är den det? Ekonomiska händelser och ekonomisk politik kan ta tre vägar: deflation, inflation, eller båda. Tvärtemot de flesta observatörers åsikt, med undantag för Nobelpristagaren James Tobin, kvarstår risken för deflation. Under konjunkturuppgången minskade USAs inflation i hög grad som ett resultat av den höga dollarkursen och låga importpriser. 1986 kom prissänkningen på råvaror och handelsvaror, inklusive petroleum, jordbruk och fastigheter. Svag ekonomisk utveckling i Europa, en viktig råvaruimportör; neddragningar i förbrukningen av bränsle, insatsvaror och tunga material; stagnerande investeringar och lagerkontroll; sektorförskjutningar i riktning mot servicebranscher och mikroelektronik/datorisering, vilka är mindre materialintensiva; starkt subventionerade jordbruksprodukter från EG med flera; en ursinnig press att öka varuproduktionen och exporten från många länder i Tredje Världen och USA för att klara skuldbörda och betalningsbalansunderskott. Allt detta bidrog till en cirka 40-procentig prisdeflation trots konjunkturuppgången.

Risken finns att nästa lågkonjunktur blir ännu en period av kraftig deflation när kredituppbäckade, av spekulering inflaterade, andra värden kollapsar. Deflation bryter fram ur spekulationsbubblor. Minskande vinster, investeringar, produktion och arbetstillfällen i den reella ekonomin, leder till konkurser och tvångsförsäljning av fasta tillgångar, och likviditetsproblem med tvångsförsäljning av finansiella tillgångar som följd. När konkurser, nedskrivning av tillgångar och efterfrågebegränsningar sprids från en sektor och ett område till ett annat, sprids också värdedeflation och nedgång i ekonomisk aktivitet. I en starkt sammanlänkad världsekonomi kan en betydande konkurs, finansiell panik eller politisk händelse var som helst, sparka igång en global kris

För att förhindra en vida spridd destabilisering, har nationella regeringar köpt ut viktiga företag som befinner sig i riskzonen. Detta är en stor del av anledningen till att USA-regeringen ryckte in och räddade Chrysler och Continental Illinois. Men ett hot mot flera sådana företag samtidigt, skulle på ett drastiskt sätt sätta saker på spel. En räddningsåtgärd utan snabb ökning av krediterna skulle vara nästan omöjlig att genomföra.

Varje påtaglig deflation i USA skulle, per definition, öka värdet på dollarn gentemot amerikanska varor och tillgångar, men den skulle troligen devalvera dollarn gentemot utländska valutor och varor. Utländska innehavare av dollar – redan nu med ett innehav på 2 biljoner – skulle få en sporre att köpa amerikanska varor och tillgångar. Ett massivt uppköp av USA-tillgångar av utlänningar kan resa ekonomiskt och politiskt nationalistiska reaktioner i USA, såsom nya regler om begränsningar för utländskt ägande av amerikanska företag, fastigheter, jordbruksmark och kanske också finansiella medel.

Men sådana åtgärder skulle skapa ett utflöde av utländskt kapital från USA, vilket redan nu

skulle kunna motiveras med ett minskat förtroende för USAs ekonomi, med tanke på konkurser, bankkrascher och minskad ekonomisk tillväxt. Det skulle kunna driva ned dollarns värde gentemot andra valutor, istället för upp. Varje sådant minskat förtroende för banker, aktier, ekonomi eller politik i USA, och ett fritt fall för dollarn, skulle kunna få de mest långtgående och oförutsägbara ekonomiska och politiska konsekvenser. Export från USA kan stimuleras, men amerikansk konkurrens på europeisk, japansk och andra marknader, skulle inte välkomnas och skulle kunna ge-reta påtryckningar för protektionism eller ansträngningar att devalvera andra valutor, eller både delarna. Räntenivån i USA skulle kunna tvingas upp både genom efterfrågan på pengar i en likviditetskris, och försöken att förhindra dollarns fria fall gentemot andra valutor. En räntehöjning kan bli tillfällig, eftersom de skulle stärka de depressiva tendenserna genom att ytterligare hämma lån och investeringar, och därigenom efterfrågan på kapital. Andra länder skulle vara obenägna att följa med på den vägen. De flesta av dessa eventualiteter skulle generera ökande påtryckningar för protektionism och en formering av ekonomiska och politiska block.

Farorna med deflation skulle kunna få regeringar att välja en inflationistisk inriktning. Till och med genom att tillåta att små affärs- och finansbolag misslyckas eller underkasta sig tvångsuppköp, varigenom monopolistisk koncentration ökar. Centralbanker som USAs Federal Reserve skulle kunna träda in som långgivare i sista hand, för större ekonomiska företag och för politiskt betydelsefulla intressen. Sådana åtgärder, som givetvis står över alla ideologiska överväganden, skulle kunna involvera faktiska nationaliseringar och en industripolitik för viktiga banker och industriföretag.

För att kunna bygga upp enorma fonder, måste centralbankerna skapa kreditmöjligheter eller trycka pengar, med risk för inflation.¹³

Inflation och deflation innebär olika ekonomiska, sociala och politiska kostnader. Där deflation gynnar långgivare genom att realvärdet på deras lån ökar, gynnar inflation låntagare då realvärdet på de dollar som lånet är uttryckt i minskar på långivarnas bekostnad. Men medan inflation gynnar egendomsägare, gynnar inte deflation lönearbetare, för om den höjer reallönen, sänker den den totala lönesumman genom arbetslöshet.¹⁴

Som låntagare med stora förpliktelser skulle USA tjäna på att minska värdet på sin skuld genom inflation. Nästan alla av de stora och växande regerings-, företags-, konsument- och andra privatskulder är uttryckta i dollar. För att uppfylla sina skuldåtaganden måste andra länder tjäna in dollar, medan USAs regering kan trycka dem. Och om en ökande tillgång på pengar stimulerar inflationen så är det bara bra, eftersom inflationen reducerar realvärdet på utländskt ägda dollar och skulder. Om USA inte längre skulle klara att betala av sina skulder, skulle faktiskt en avsiktlig dollarinflation reducera eller utplåna den.

Inflationen skulle troligen behöva bli åtföljd av en ökande nominell penningränta för att hålla realräntenivån positiv. Realräntan kan stiga eller sjunka, beroende på relationen mellan nivån på penningräntan och inflationen. I vilket fall som helst skulle USA kunna betala räntan med nytryckta devalverade dollar. Realvärdet på Tredje Världens dollarskuld skulle också minska, men den nominella, och för Tredje Världen den reala, räntekostnaden på återbetalningen (och för amerikanarnas realinkomster) skulle öka, speciellt så länge Tredje Världens exportpriser inte hänger med USAs priser, och deras valutakurser inte håller jämna steg med dollarn. Vad det skulle innebära för Europa och Japan, beror delvis på hur deras egna ränte- och valuta-

¹³ Men i en deflationistisk och depressiv miljö behöver pengar och krediter inte bli så speciellt inflationsdrivande, om dessa pengars cirkulationshastighet minskar då de som har kontanter föredrar att hålla på dem medan priserna sjunker. 1986 ökade USAs penningtillgångar med 13 % (och BNP med 2), medan priserna steg med bara 3 %, eftersom cirkulationshastigheten föll en hel del.

¹⁴ Om deflation ökar lönernas andel i en reducerad nationalinkomst, beror på hur mycket vinster och egendomsvärden faller.

nivåer svarar på detta.

Inflation i USA kan ha både inflationistiska och deflationistiska konsekvenser på andra ställen i världen. Priset på export från USA och på andra varor som betalas i dollar, som till exempel olja, skulle stiga i termer av dollar. I länder vars valuta är fixerad till dollarn eller är devalverad mot den, som i Latinamerika, skulle de inhemska konsekvenserna bli inflationistiska. Men i länder vars valuta revalverats mot dollarn, skulle effekten bli motsatt.

Penninginflation i USA skulle pressa ned dollarn och därigenom stimulera export från USA till länder med starkare valutor, som Västtyskland och Japan, dämpa deras export och utöva dämpande och kanske deflationistiskt tryck där. Varje lågkonjunktur i USA, vare sig den åtföljs av deflation eller inflation, skulle faktiskt få allvarliga och deflationistiska konsekvenser i Europa och Japan, vars industrier är mycket beroende av USA-marknaden, eftersom deras inhemska marknader har varit svaga, även under den senaste konjunkturuppgången. En förlust eller minskning av USA-marknaden under nästa lågkonjunktur, skulle pressa ned Europa och Japan mycket mer än vad minskningen i marknaden i OPEC, Tredje Världen, socialistländerna, gjorde under den senaste lågkonjunkturen. Eftersom exportmarknaderna inte fick nytt liv under återhämtningen, är USA-marknaden faktiskt allt de har kvar. När den försvinner, kan det lamslå Europa.

En annan deflationistisk påverkan i Europa och Japan, av en lågkonjunktur i USA förknippad antingen med inflation eller deflation, skulle vara förlusten av tillgångar skrivna i dollar. Deflation i USA skulle innebära en nedskrivning av en del utländskt ägda, såväl som USA-ägda, tillgångar i USA. Varje ökning av det inhemska värdet på dollarn skulle kanske mer än uppvägas för européer och japaner, för att inte nämna araber och andra med tillgångar i USA, av tvångsförsäljningar och nedskrivningar i samband med konkurser. Inflation, kanske avsiktlig, skulle också slå ut realvärdet på utländskt ägda realltillgångar.

Kort sagt, är en allvarlig världsdeflation inte bara mycket möjlig, den är också förenlig med en nationell inflation för vissa länder och valutor. Ett sätt att se på den skenbara paradoxen, är att begrunda vad som redan hänt i de skuldsatta länderna i Latinamerika och delar av övriga Tredje Världen. Uttryckt i deras nationella valutor har effekterna av skuldskrisen varit en kraftig depression – en tio-procentig minskning av nationalinkomst per capita i Latinamerika och Afrika – ackompanjerad av en stark inflation (över 1.000 procent per år i Brasilien och flera gånger mer i Bolivia). Men uttryckt i växelkurserna (dollar, och än mer yen och europeiska valutor) har inte bara priset på varor utan också andra produkter och tillgångar, för att inte nämna löner, i denna del av världen redan lidit enorma deflationistiska minskningar. Att byta eget kapital mot skulder, som är på modet nu, sker inte bara vid köp av värdesänkta Tredje Världen-skulder, utan också vid köp av nedprutade, konkursmässiga utförsäljningspriser av Tredje Världens produktiva tillgångar. Under 80-talet har dock världsspekulationen skiftat fokus från Tredje Världen till USA, som blev världens största låntagare. Så nu hotar spekulationsbubblan att bli lika ohanterlig i USAs ekonomi i nästa lågkonjunktur, som den var i de skuldsatta socialist- och tredje världen-länderna under lågkonjunkturen 1979-82. Samma deflationsvåg som redan omfattar de andra skuldsatta ekonomierna och sektorerna, inklusive jordbruk, gruvor och olja i USA- och världsekonomin, hotar dessutom nu att spridas till många fler sektorer i USAs och världens ekonomi, även om det ackompanjeras av en devalvering av en del nationella valutor (också i förhållande till guld) samt av inhemska inflation (speciellt i en del servicesektorer). Dessutom innebär de refererade inhemska illusionerna, i USA, Europa och överallt, som säger att den stora faran är inflation och inte deflation, att en expansiv penning- och skattepolitik hindras – vilket ökar trycket mot och sannolikheten för en global deflation än mer.

Farorna med nymerkantilism och ekonomiska block

Dessa scenarier innebär en skärpning av ekonomiska och politiska intressekonflikter mellan USA, Japan och Västeuropa, såväl som med Tredje Världen. När det gäller skulder, handel, växelkurser, skatter, pengar, räntor och andra ekonomiska fält, har multilaterala förhandlingar antingen saknats eller resulterat i ingenting. Förhandlingar om en Ny Ekonomisk Världsordning har kört fast, precis som vädjanden om en överenskommelse angående Tredje Världens skuld. Handelsförbindelser ser mer och mer ut som handelskrig. Framförallt bar USA fördömt europeiska och japanska aktiviteter rörande stål, bilar, jordbruksprodukter, militära varor och öst-väst-handeln. "Femgruppens" överenskommelse om växelkurser i september 1985, bidrog till att pressa ned dollarn, men under en period när den redan var på väg nedåt. Dessutom, misslyckandet för de fem deltagande industriländernas försök att nå en överenskommelse att samordna sin inhemska penning- och skatte-politik, innebar en dålig grund för avtalet om växelkurserna. Detta misslyckande dyker upp gång på gång vid varje möte med "Fem-gruppens" finansministrar, där de grälar om sina länders budgetar, räntenivåer, tull- och handelspolitik, och vid den årliga toppkonferensen för "De Sju", där de samlade regeringscheferna undviker de mest akuta problemen om ekonomisk samordning, genom att träffa politiska avtal om terrorism och dylikt.

De som format amerikansk politik, har sökt göra det ensidigt. Utan att ta hänsyn till effekten i Europa av politiken med höga budgetunderskott, räntenivåer och växelkurser på dollarn, ställer de sina handelspartners och allierade inför *fullbordat faktum*, för att sedan köra dessa åtgärder över Europa och Japan, för att inte tala om Tredje Världen. Den attityden är delvis baserad på arrogans och illusionen om USAs ekonomiska överlägsenhet och osårbarhet. Men den baseras också på den allt annat än långsiktiga och till princip gjorda användningen av värdefulla förhandlingsobjekt: Den stora amerikanska marknaden; dollarn som världens reservvaluta; USAs kärnvapenparaply och militära styrka; och andra mindre påtagliga föremål för utländskt politiskt och ekonomiskt förtroende för USA.

Nästa lågkonjunktur, med en upprullning av de deflationistiska eller inflationistiska scenarierna eller en kombination av dem, skulle kunna undergräva en del av dessa amerikanska fördelar. Efterfrågan på den amerikanska marknaden skulle minska, ökade protektionistiska påtryckningar skulle kunna begränsa den ännu mer, som Hawley-Smoot-tariffen gjorde på 30-talet. När USAs handelsunderskott minskar, och speciellt när det inte längre täcks av det massiva och frivilliga inflödet av japanskt eller europeiskt kapital som nu attraheras av USA, eller av de mindre frivilliga skuld amorteringarna från Tredje Världen, kommer USA att förlora sin förmån att kunna leva högt över sina tillgångar. Alltså kommer levnadsstandarden i USA att tvingas ned, precis som redan har skett i Latinamerika och Afrika.

Upprätthållandet av dollarn som världens huvudvaluta, speciellt mot bakgrund av USAs minskade konkurrensförmåga och minskade andel av världshandeln, medför en del nackdelar. Mer än andra valutor förstärker dollarn multiplikatoreffekten utomlands av inhemska handlingar, vilket gör det svårare att utöva en inhemsk ekonomisk politik oberoende av dess effekter på världsekonomin. Många i USA och på andra ställen skulle föredra att minska dessa effekter, eller åtminstone behålla fördelarna utan att behöva ta kostnaderna. En del intressenter i USA vill se en större autonomi för amerikansk ekonomisk politik, en lägre och stabilare växelkurs och en återgång till guldmyntfoten, eller åtminstone en myntprägling av USAs guld tillgångar i Fort Knox.

Varje återgång till guldmyntfoten skulle dock begränsa rörelsefriheten i penning- och skattepolitiken, såvida inte USA åtnjuter en obestridd dominans i världsekonomin, vilket inte längre är möjligt. Guldmyntfoten skulle begränsa USAs ekonomiska politik precis som "dollarmyntfoten" nu begränsar andra länders politik. Myntning av guld genom att binda

dollarn till guldets till ett högt marknadspris, skulle öka USAs monetära reserver (genom att flerdubbla värdet av landets guldreserver), för att användas till regeringens uppköp av konkursfärdiga företag och banker. Men det skulle ge bränsle åt det spekulativa handlandet med guld och dollar. Båda sakerna skulle kunna ge ett icke avsett uppsving för guldägares och -producenters ekonomiska och politiska framgång (framförallt Sovjetunionen och Sydafrika), på bekostnad av de länder i Europa, Japan och Tredje Världen som inte har eller producerar guld.

Den globala ekonomiska krisens fortsatta utveckling och då speciellt den femte lågkonjunktursens antågande, ställer tre stora alternativa scenarier i sikte. De kan sammanfattas som att hanka sig fram med mer av samma; militariseringen av ekonomin genom stjärnornas krig; eller en formering av politisk/ekonomiska block.

Det första av dessa alternativ verkar minst troligt eftersom det blir allt svårare, för att inte säga omöjligt, att hanka sig fram på grund av själva krisens utveckling och den femte lågkonjunktursens antågande, som kommer att förvärra eller till och med mångdubbla de olösta problemen som kvarstår från den tidigare lågkonjunkturen.

Ett andra alternativ skulle vara USAs försök att pressa på ännu hårdare med sin ensidiga politik för att behålla ledarskapet mot alla odds – och beredvilligheten hos dess allierade, Västeuropa och Japan med flera, att fortsätta gå i USAs ledband. Men ett sådant amerikanskt ledarskap skulle bli till genom dess program för ”Stjärnornas krig”, till en allt starkare militarisering av ekonomin, i vilken USA skulle försöka monopolisera konkurrensdugliga teknologiska/ekonomiska fördelar och en ledande politisk/strategisk makt. Med tanke på USAs konkurrensmässiga svagheter (som ännu inte förstörats av landets militära program), är sannolikheten för detta scenarium osäkert, bland annat på grund av dess enorma kostnader. Den civila ekonomin skulle i allt högre grad behöva offras för den militära, inte bara i USA utan också hos dessa allierade. Därför skulle de politiska kostnaderna i form av motstånd och dess nedslående, bli i klass med ett stjärnornas krig mot de vars intressen ska offras. Man kan hoppas att demokratiska och socialdemokratiska partier fortfarande kommer att representera sina väljares intressen i inrikes-, utrikes- och öst/väst-politik, samt spela en ledande roll när det gäller att förhindra att detta stjärnornas krig-scenariot blir dominerande. Dessutom, en USA-ledd stjärnornas krig-ekonomi i västvärlden skulle leda till en motsvarande utveckling med militära program, ekonomiska offer och politiskt förtryck i ett Sovjetstyrkt öst.

Ett tredje alternativt scenarium (eller en uppsättning av sådana) är den nymerkantilistiska rörelsen mot politisk/ekonomiska block, framförallt ett amerikanskt i den västra hemisfären, ett japanskt i östra Asien, eller en kombination av dessa i Stilla Havets-området, och en av flera möjliga Väst-, Öst eller Väst/Östeuropeiska arrangemang, med en del band till Mellanöstern och Afrika. Den globala ekonomiska krisen och utsikterna inför dess femte lågkonjunktur, för detta sista, till synes otänkbara, scenarium allt mer möjligt.

USA har försökt få Tyskland och Japan att införa mer expansiv penning- och skattepolitik och att öka sina försvarskostnader. Än så länge har de vägrat. De argumenterar att de inrikes effekterna skulle bli inflationistiska. De skulle förlora marknader till andra både på hemmaplan och utomlands (som Frankrike i början av Mitterands tid som president). De har också pekat på att deras ekonomier är för små för att fungera som lok åt världsekonomin, som USA gör och har bett dem att göra. Men Europa och Japan skulle kunna ändra uppfattning inför ytterligare en lågkonjunktur och förlusten av betydande försäljning i USA och reducerad marknadsefterfrågan, en trolig minskning av dollarns värde och en ökning av deras egna valutor, en möjlig USA-protektionism och annan ekonomisk politik i USA, i våra inflationistiska och deflationistiska scenarier. En uppskrivning av deras valutor vore intressant om det ökar deras relativa autonomi i en mer nymerkantilistisk värld. Skulle Europa och Japan vara villiga och kapabla att samordna sin ekonomiska politik med USA för ett gemen-

samt bästa, som USA redan har tolkat ur väldigt amerikanska ögon? Skulle européerna och japanerna vilja skriva tillbaks valutorna till tidigare värden, för att rädda världsekonomin? Eller skulle de (vara tvungna) att föredra att skriva tillbaks valutorna och försöka dra nytta av sina uppskrivna valutor nationellt eller regionalt, där kostnader och fördelar mer beror på pålitligheten hos de som ansvarar för alla ekonomiska och politiska beslut som ska fattas? Om européer och japaner drog tillbaka en del kapital från USA, eller till och slutade föra in nytt, var skulle de placera sitt kapital då och hur? För Japan vore det kanske fördelaktigt att ta tillbaks sitt kapital från det rika USA (vilket innebär en viss kostnad för amerikanerna) och istället använda det för att hjälpa till med skuldkrisen, för att inte nämna fattigdomen i Tredje Världen. Men om det skulle ske, skulle de då inte behöva större exportmarknader där i konkurrensen med USA och Europa (och för all del också socialistländerna), som en ersättning? Det vore minst lika rimligt att anta att Europa och Japan skulle försöka återställa sina valutor och investera inhemskt eller regionalt.

Japan kan faktiskt tvingas att göra så, i samma grad som de stängs ute från de exportmarknader som de nu är beroende av. En sådan utestängning av Japan skulle kunna orsakas av en lågkonjunktur var som helst och speciellt i USA, av en ökning av värdet på yen när dollarn och kanske andra valutor sjunker, av japansk kapitalflykt från andra länder och framförallt från USA, samt självklart av en växande protektionism där Japan slås ut överallt när USA och Europa försöker omdirigera Japans export till eller emot varandra. Dessutom är en kombination av allt detta en reell möjlighet i nästa lågkonjunktur, och bara några av de sakerna skulle kunna skapa en allvarlig lågkonjunktur i Japan. Japan skulle inte längre kunna använda sitt stora sparande och kapitalöverskott till att finansiera konsumtion och spekulation i USA, det skulle istället gå till att utveckla den eftersläpande infrastruktur vad gäller bostäder och andra sociala aspekter, genom ett uppbyggnadsprogram av New Deal-typ. Rekommendationerna från 1986 års Maekwa-kommission och den mer expansiva 1987 års budget, kanske är en föraning till en kommande sådan inhemsk expansion. Japan skulle också i hög grad kunna öka sin kapitalexport till Kina och möjligen också till Sibirien (om de omedelbara politiska problemen kunde lösas, skulle ett triangelarrangemang för att utveckla Sibiriens naturresurser med japanskt kapital och tekniskt kunnande och kinesisk arbetskraft, erbjuda många ekonomiska fördelar för alla tre deltagande nationerna och öppna nya strategiska möjligheter i Asien).

En återgång till normalt penningvärde i Europa (reflation) måste nödvändigtvis vara menad att ta itu med det stora och ännu växande europeiska arbetslöshetsproblemet, vilket genast skulle förvärras ytterligare med en konjunkturedgång, och antingen det deflationistiska eller inflationistiska scenariet med vidhängande politik i USA. Då alternativet, export på världsmarknaden, inte längre skulle vara fullt tillgängligt, skulle nationella/regionala möjligheter kunna bli ordningen för dagen. Alla helt nationella försök i de, med världsmåttstock mätt nu relativt små och starkt integrerade västeuropeiska ekonomierna, skulle medföra ytterligare inkomstbortfall på kort sikt och minskad konkurrenskraft på lång sikt.

En reflationistisk strategi i Västeuropa har redan föreslagits av européerna själva. Förslaget från högerkanten anlägger visionen om "Fästningen Europa", vilket inkluderar användandet av den existerande Europeiska Gemenskapen EG som en bas och försök att dra in andra västeuropeiska länder i ett gemensamt expansivt ekonomiskt program. Ett till den strategin hörande militärindustriellt komplex och en strategisk komponent skulle kunna vara en europeisk vapen- och militär-strategi centrerad kring en fransk-tysk axel. Ett mer vänsterinriktat alternativ till "reflation, omstrukturering och omfördelning" föreslogs av parlamentsledamöter och ekonomer från ett dussin socialdemokratiska partier under det brittiska Labour-partiets parlamentsledamot, Stuart Hollands, ledarskap, och publicerat under titeln "Ut ur krisen". Ett tredje alternativ skulle utöka ett europeiskt ekonomiskt program till att gälla både Väst- och Östeuropa (med några möjliga tillägg i Mellanöstern och Afrika). Ett

sådant Väst-Östeuropeiskt ekonomiskt samarbete och förtroendebyggande, kunde också stärka basen för ett kärnvapenfritt Europa, eller åtminstone för en kärnvapenfri zon i Europa som Palme-kommissionen föreslog. En politik för att öka avspänningen till att omfatta hela Europa, har också föreslagits i ”European Challenge”,¹⁵ vilken försöker dra fördel av Västeuropas vilja att exportera, och Östeuropeisk vilja att importera framförallt kapital och teknologi. Strategin skulle också minska de politiska spänningarna emellan dem. Varje västeuropeisk förlust av marknader i eller till USA och Japan, som skulle följa en konjunktur-betingad minskning av hemmarknaden, skulle i hög grad kunna öka Västeuropas intresse för marknader på andra ställen i Europa. (En tänkbar dellösning på Östeuropas brist på utländsk valuta skulle vara en utökning av ett redan spirande triangulärt handelsarrangemang där Västeuropa exporterar teknologi till Östeuropa, som de senare använder till att producera billigare fabriksvaror för export till Sovjet, vilket kunde löna sig för båda genom olje- och gasexport till Västeuropa.) Utveckling i en sådan riktning, mot ökat Öst-Väst-europeiskt ekonomiskt samarbete och politisk avspänning, skulle också kunna förstärkas av de allmänt spridda protesterna mot de nya amerikanska kärnvapenrobotorna i Västeuropa, och motviljan mot dessas installering från det brittiska Labourpartiets, Västtysklands socialdemokraters och andra europeiska partiers sida, såväl som Gorbatsjovs försök att göra Europas försvar mer oberoende av USA-baserade kärnvapenarsenaler genom att erbjuda den dubbla noll-lösningen för att ta bort sovjetiska och amerikanska robotar från Europa.

För att sammanfatta med ett par paroller: Europisering av Europa; för Jugo-Finlandisering av Östeuropa och Österrike-Sverigifiering av Västeuropa; Hellre europeiskt ekonomiskt/ekologiskt samarbete än militär konkurrens.

Tredje Världens stora problem med utländsk valuta och inhemsk utveckling, kommer också att påverkas direkt av nästa lågkonjunktur. Det kroniska problemet med utländsk valuta kommer troligen att nå nya krisproportioner när Tredje Världens export, exportpriser och bytesförhållande minskar än mer och när räntenivåer och skuld amorteringar möjligen ökar. Import, investeringar, produktion, inkomster och konsumtion, kommer troligen att fortsätta sjunka drastiskt. Skuldbomben i Tredje Världen kan explodera. Mer ekonomiskt nationalistiska och politiskt populistiska ställningstaganden är troliga. När importkapaciteten minskar ytterligare, och speciellt om världens finansiella system och internationella handelsrelationer råkar i allvarligare svårigheter, är det troligt att många delar av Tredje Världen kommer att välja en större tillit till de inhemska marknaderna och importsubstitution, såväl som ett mer producent/konsumentorienterat jordbruk på regional och/eller nationell basis. Direkt byteshandel kommer troligen att frodas som en nödåtgärd för att upprätthålla internationell handel. Alla dessa trender är redan en realitet i många delar av Tredje Världen, och speciellt i Latinamerika, som ett svar på den ekonomiska krisen och skuldkrisen, båda under 80-talets första hälft. Vilka nationella och regionala arrangemang kommer att växa fram i olika delar av Tredje Världen under 80-talets andra hälft kommer, givetvis, också att bero på handels- och blockpolitiken i de industriella länderna.

Med andra ord, och oberoende av förverkligandet av något av dessa möjligheter och förslag, så håller mäktiga krafter i världsekonomin på att vrida världen mot nymerkantilism (för att tala med den brittiske 30-tals-ekonomen John Maynard Keynes eller den amerikanske politiske analytikern Kevin Phillips' rapport i januari 1986 till den amerikanske kongressens Joint Economic Committee), eller till och med mot en formering av regionala block. Dessa möjligheter kan bli ett resultat av nästa lågkonjunktur (eller någon senare) som är djupare än vad som är vanligt, av de möjliga inflationistiska och deflationistiska scenarierna som övervägdes ovan, och av resonemang av en del av deras tänkbara ekonomiska och politiska återverkningar i olika delar av världen. Trots världsekonomin internationalisering – men

¹⁵ Frank 1983, författaren till denna artikel.

också på grund av de växande ekonomiska och politiska konflikter det genererar – skulle USA, Japan och Västeuropa kunna vända sig allt mer inåt i nymerkantilism och/eller en formering av regionala block. Dessa block kanske centreras kring USA i Amerika, Japan i Asien och Västtyskland i Väst- och kanske Östeuropa, eller alternativt Sovjet i Östeuropa.

Dessa nya utvecklingar i någon av dessa eller andra nya försök, är tänkbara i händelse av en finansiell krasch eller till och med av förvärrade ekonomiska problem i nästa lågkonjunktur, problem som följer på den högkonjunktur som vi nu befinner oss i och som redan den är obalanserad och obalanserande. De politisk/ekonomiska konsekvenserna av en sådan krasch eller till och med fortsatta men allt värre svårigheter kan givetvis bara bli föremål för spekulation – men spekulationer har vi redan fått höra. Redan innan Reagan blev president, förutsåg Jeremiah Novak¹⁶ att Reagan-regeringen inte bara skulle överge Carters trilateralism, utan också inta en mycket ensidig politisk hållning och möjligen återuppliva förslaget om en nordamerikansk gemensam marknad (med Kanada och möjligen Mexiko). Sedan dess har direktören för Carnegie Endowment for International Peace, Thomas L Hughes,¹⁷ dokumenterat Reagan-regeringens externa ensidighet i den ena internationella frågan efter den andra.

Under tiden skrev Henry Kissinger¹⁸ att USA måste ta ledningen i arbetet att lappa ihop en multilateral handelspolitik, men att

... en sådan politik måste eftersträvas med övertygelse men också utan illusioner, Trots de bästa försök av politiker kan strävan misslyckas, I så fall... kan USA, om än motvilligt, klara sig bra i ett spel med en unilateral handelspraktik och bilaterala överenskommelser. I en värld av handelsblock, borde USA vara kapabelt att konstruera ett handelsblock bestående av de viktigaste latinamerikanska nationerna, Kanada, samt antagligen Australien och Nya Zeeland. Förberedelserna för detta kompanjonskap torde påverka USAs handels- och skuldpolitik, speciellt mot nationerna i den västra hemisfären.

Det har också funnits två andra förslag i sammanhanget, mindre ambitiösa än Kissingers. Ett är idén om en nordamerikansk gemensam marknad, inkluderande Kanada och om möjligt Mexiko. Översatt till vardagsspråk innebär förslaget att använda deras naturresurser och marknader för USAs industri. Den andra idén eller möjligheten skulle vara ”Fästningen Amerika”, tanken från en del isolationister på högerkanten som skulle kunna få betydande populistisk lockelse.

Framtidsutsikterna för Tredje Världen beror i hög grad på vilken av de ovan nämnda möjligheterna eller kombinationerna, om någon, som blir verklighet. Ytterligare en lågkonjunktur i världsekonomin och den möjliga explosionen av skuldbomben i Tredje Världen, förvärrandet av eländet och en sänkning av medelklassens levnadsstandard i Latinamerika, Afrika och delar av Asien, skulle tända ekonomiskt nationalistiska och politiskt populistiska lågor i många av Tredje Världens länder. I vilken grad dessa skulle kunna lyckas forma sina länders framtid skulle dock, också bero på de alternativ som väst-(och öst-?) makter erbjuder dem eller begränsar dem till. Till exempel vore valfriheten för kanadensisk eller latinamerikansk nationalism, mycket mer begränsad av ett block i den amerikanska hemisfären, eller till och med en nordamerikansk gemensam marknad, än av en ”Amerikansk Fästning” eller en fortsättning av det nuvarande status quo.

I ljuset av den extremt ensidiga utrikespolitik som USA för mot både sina allierade och fiender under de senaste ekonomiskt relativt goda åren, och med tanke på spekulationerna ovan om ett ekonomiskt och politiskt block med USA i ledningen, kan vi bara spekulera i hur mycket mer isolationistisk/protektionistisk eller blockorienterad USAs politik skulle bli i

¹⁶ *Christian Science Monitor*, 17 april 1980.

¹⁷ ”The Twilight of Internationalism” i CEIPs *Foreign Policy*, nr 61, vintern 1985-86.

¹⁸ *International Herald Tribune*, 29 oktober 1984.

ekonomiskt dåliga tider i nästa lågkonjunktur, och/eller i händelse av en finansiell krasch eller allvarliga problem. Dessutom skulle kombinationen av en sådan USA-politik med en påstridig amerikansk konkurrenskraft och världsvida återverkningar på en minskande amerikansk efterfrågan och en sjunkande dollar, skulle i en lågkonjunktur kunna förstärka påtryckningarna att bilda block. Det skulle också gynna ett bildande eller en utökning av ett europeiskt block i Västeuropa eller hela Europa, inklusive Östeuropa, och med ett möjligt deltagande av även Sovjetunionen. Ett sådant europeiskt block skulle kunna utvidgas till att också inkludera

Afrika och Mellanöstern. På samma sätt skulle förnyade påtryckningar bidra till formeringen av en japansk "Greater East Asian Coprosperity Sphere" (för att återkalla ett uttryck från 30-talet) i Stilla Havs-regionen. Det internationella dollarbaserade penningssystemet eventuella sönderfall, vilket redan har manifesterats i och med de stigande värdena på D-mark och yen, förebådar möjligheten av att det också bildas ekonomiska block runt dollarn, den tyska marken eller en Europa-valuta baserad på D-mark, yen och möjligen den sovjetiska rubeln.

De politiska och strategiska konsekvenserna av sådana tänkbara utvecklingar, är än så länge nästan omöjliga att spekulera om, mer än att notera att efterkrigstidens internationella maktbalans skulle brytas upp och på det nationella planet skulle tiden vara mogen för en elakartad populism (ideologiskt och nationalistiskt, religiöst och eskapistiskt, karismatiskt och demagogiskt ledd) i land efter land runt om i världen. Men ju mer ett land eller region, inklusive USA, försöker att "klara sig bra i det ensidiga spelet" på kort sikt i en sådan värld, som Kissinger föreslår, ju säkrare är det att de kommer att eliminera sig själva, precis som Sovjet gjorde en gång, från ett långsiktigt deltagande i framstegen i den teknologiska utvecklingen som på sikt kommer i nästa högkonjunktur, om inte världen sprängs sönder av sina politiska spänningar och militära konflikter innan dess.

Översättning: Per-Erik Gustafsson

Lästips – mer allmänt om ekonomiska kriser under kapitalismen

Paul Mattick: [Marx och Keynes – blandekonomin gränser](#)

Rob Sewell: [Vad är orsaken till kapitalistiska kriser: Underkonsumtion eller överproduktion?](#)

Anwar Shaihk: [Introduktion till kristeoriernas historia](#)

David S Yaffe: [Den marxistiska teorin om kriser, kapital och staten](#)